

Охридската литературна школа в развитието на българската култура

Академик Емил Георгиев*

Наред с Преславското, Охридското културно и книжовно средище е родно място на българската култура, която се изгражда върху писмеността на българската народностна черква, на българското училище и на българската литература. Тъй като българската писмена култура и литература лягат в основата на културата и литературата на почти цяла Източна Европа — на културата и литературата на Русия, Сърбия и Румъния, — Охридското културно и книжовно средище надхвърля по своето значение границите на средновековна България и представя просветно огнище от общославянски и европейски мащаб.

Както е известно, Охридската книжовна школа възниква в IX в., когато в стародавния Охрид и в прекрасната област при Охридското езеро се установяват Климент, Наум и други прогонени от Велика Моравия ученици и последователи на двамата славянски първоучители Кирил и Методий. Водени от Климент, тези смели и неуморни дейци отдават силите си, за да създадат в България и сред южните славяни недосъздаденото и разгромено във Велика Моравия епохално дело: славянска народна църква, славянско училище, славянска култура, изградена върху писмеността, славянска литература. Техните усилия се увенчават с пълен успех. Славянската църква издига куполите си, славянското училище подготвя стотици и хиляди високо квалифицирани кадри на новата славянска култура, славянската култура, изградена върху писмеността, става съществена съставка и страна на битието на широките български и славянски слоеве, българо-славянската литература става основа на по-високия духовен живот на поколенията.

Историята на Охридската книжовна школа трябва да се започне с разгрома на Кирило-Методиевото дело във Велика Моравия, който довежда Климент и неговите сподвижници в България и после в Охридския край. Методиевата болест и смърт в 885 г. извикват решително настъпление на враговете на славянската черква, училище и книжнина, които Кирил, Методий и техните ученици и последователи градят във Велика Моравия в продължение на повече от две десетилетия.

Трябва да отбележим, че когато умира, Методий оставя доста голям брой ученици и последователи: около 200 черковни служители само — свещеници, дякони и поддякони, между които са били видните славянски просветители Горазд, Климент, Наум, Ангеларий и Лавренти или Сава. Затваряни в тъмница, измъчвани и продавани в робство, Методиевите ученици и последователи не могли повече да продължават своята дейност в Моравия. Онези от тях, които били прогонени или могли да избягат, потърсили други славянски земи за нова дейност.

Бъдещите създатели на Охридското културно средище Климент и Наум били оковани във вериги и хвърлени в тъмница. Като се страхували да не бъдат освободени — било от народа, или от Светополк, — хората на победилия немски архиепископ Вихинг ги извеждат от тъмницата и след като свирепо ги измъчват, предават ги на войници немци, за да ги прогонят надалеч. Войниците ги измъчват също тъй безчовечно, гаврят се с тях, ограбват им дрехите и голи ги изоставят далече от града. Измъчени, гладни и голи, те се отправят към България. Климентовият житиеписец подчертава голямата им вяра и надежда, че България ще ги приеме добре. И не се излъгват. В България биват приети най-радушно. Пристигнали в Бялград, тогава пограничен български град, веднага биват изпратени в българската столица — на Борис, който търсел славянски просветни дейци, духовници, учители и книжовници. И житиеписецът съобщава, че князът ги посрещнал с почит и топли грижи: *„Когато пристигнали при Борис, те били приети с почит и както трябвало да бъдат приети почитени във всяко отношение и уважавани мъже и били разпитани за случилото се с тях. Те разказали всичко отначало докрай, без да пропуснат нещо. След като князът изслушал това, той много благодарил на Бога, че му е изпратил такива служители като благодетели на България и че ѝ е подарил за учители и устроители на вярата не случайни лица, а изповедници и мъченици.“*

Климент и Наум се включват веднага в културното строителство, настъпило при Борис в нова фаза. Преценявайки възможностите, които се откриват пред него с идването на двамата просветени мъже, Борис стига до мисълта да създаде два културни центъра в държавата си: един в Преслав и един в Охрид. Той задържа Наум в Преслав, а Климент, който пожелал да се завърне в родния си край, натоварва със задачата да организира Охридското културно средище.

Климент е заел учителското си място в Македония още в 886 г., т. е. немного след идването си в България, което можем да заключим от XVI—XVII глава на житието. Към същата 886 г. като начало на Климентовото учителствуване в Македония води и хронологията, която се очертава от първото Наумово житие. Известно е, че Наум заема учителското място на Климент, когато последният става епископ. Наумовото житие говори, че Наум учителствувал на мястото на Климент 7 години, след което се простил с учителството и отишъл в манастира си, където прекарал 10 години — до края на живота си. Наум заема Климентовото учителско място в 893 г.

И така, Климент отива в Македония в 886 г. В 893 г., когато той става епископ, в Охридския край пристига и Наум, който се включва дейно в просветителската и книжовна работа, започната от Климент.

Къде е било средището или по-добре къде са били средищата на новата културна дейност на двамата бележити дейци?

Климент, а подир това и Наум са развили дейност в градове и манастири на Македония. Естествено отначало средищата на културната дейност са били там, където са се намирали те, докато Климент не съгражда специален манастир,

наречен от житиеписеца негов „собствен манастир“, като център на просветната си и книжовна дейност.

Областта, в която Климент става учител, е очертана с доста местни названия от житиеписеца: Климент бил назначен за учител на областта Кутмичевица, която Борис отделил от по-голяма област — Котокий; Климент получил от Борис три къщи в Девол; той получил още места за почивка около Охрид и Главиница.

Борис отделил от Котокий само една част за учителска област на Климент — Кутмичевица, която, както дава да се разбере житието, е била твърде обширна. Не е могла да не бъде твърде обширна, защото Климент разпределя в нея своите 3500 ученици по 300 души в епархия, т. е. Кутмичевица е обхващала 10—12 епархии. Самите епархии не са могли да бъдат малки, щом като всяка от тях е получила по 300 души свещеници, дякони и учители.

Областта Котокий вероятно е обхващала цяла Югозападна България — пространството от Рила и Осогово до Адриатическото прибрежие, т. е. цяла Македония и част от Албания. Видяхме, че Кутмичевица е била една твърде обширна област. От поменатите в паметниците — Климентовите и Наумовите жития — селища, в които са развили дейност Климент и Наум като учители, трябва да се заключи, че е обхващала Югозападна Македония с част от днешна Албания, като е навлизала и в пределите на днешна Северна Гърция.

Второто Наумово житие определя земите, в които Климент и Наум се настаняват като учители, като „илирийски“ и „лихридски“ (т. е. охридски): „Наум и Климент дойдоха в илирийските и лихридските страни“.

За да получи, и то от княза, три разкошни къщи в Девол, очевидно тоя град е бил определен за център на Климентовата дейност. Градът се е намирал на едноименната река, която протича южно от Охридското и Преспанското езеро по посока на Адриатическо море, в което се влива, но местонахождението му трябва да се уточни между другото поради това, че е търсен върху една по-широка територия. На река Девол на юг от Охридското езеро се намират градче и развалини на град — недалече едни от други, назовани Мали-Девол и Стари-Девол. По-вероятно е къщите на Климент да са се намирали в Стари-Девол, т. е. в града, който днес лежи в развалини.

В Кутмичевица са се намирали и местата за почивка, които Борис подарил на Климент и които са лежали около Охрид и Главиница. Старинният Охрид пази много спомени за Климент, дейността на Климент тук е оставила многобройни следи. „Мястото за почивка“ при Охрид, което Климент е получил от Борис, се е намирало на брега на красивото Охридско езеро, недалеч от града. На същото място Климент съгражда манастир.

Изобщо Кутмичевица е обхващала онези земи от Македония, които са били включени в България при Пресиян и Борис, укрепени като български земи с договора от 864 г. Тая област представлява югозападния ъгъл на тогавашна България с градовете Битоля, Корча и Костур, стигала е до околностите на Берат и Елбасан,

включвала е още Преспанско, Прилепско, Дебърско, Велешко. Докато югозападната ѝ граница е била определена с договора от 864 г., северозападната ѝ граница мъчно може да се определи. Част от тая област навярно е влизала някога, преди да бъде включена в България, в „славянското княжество“, на което, както съобщава житиеписецът, Методий е бил управител. Произхождащ от тези земи и провел младите си години в тях, Климент решава да отдаде остатъка от силите си за тяхното просвещение, за тяхното всестранно издигане.

Най-стари славянски паметници наричат Климент епископ

(Величъскъ)

Велички

. Климентовото слово за Йоан Кръстител носи наслова

„Слово по-

хвално Иоанноу Крестителю створено Климентомъ епископомъ Величъскимъ“;

„СВЯТАГО СВАТИТЕЛѢ ОТЦА НАШЕГО

Асемановият календар отбелязва :

Климентъ епископа Величъскаго“

Където и да се е намирала епископската му област, главната си дейност като епископ и особено като книжовник и черковен строител Климент е развил в Охрид. За това свидетелствува особено Краткото му житие: *„Повече прекарваше в илирийския град Лихнидон, метрополия на околните градове, който сега се нарича на мизийски език Охрид . .“*

Охридската книжовна школа се е нуждаела от свой център, където да бъдат събрани усилията на предните ѝ представители и откъдето да се дирижира новата култура в цялата обширна област. Още приживе на Борис и *„преди още да бил приел изцяло Величката епископия“*, Климент започва да гради в Охрид манастир. Тоя манастир неговият строител посвещава на същия светец, на когото е бил посветен и построеният от княз Борис преславски манастир — св. Пантелеймон. Преславският манастир „Св. Пантелеймон“ е събрал усилията на книжовниците и просветните дейци от Преславската книжовна школа. Изглежда и манастирът в Охрид е бил изграден по желанието и плана на Борис, който е искал да създаде в Охрид втори център на новата християнска и славянска култура, подобен на Преслав с неговата Преславска книжовна школа.

Изграденият от Климент манастир, изглежда, обаче става скоро тесен за предприетата в голям мащаб черковна, просветна и книжовна дейност. Налага се да бъде изграден втори манастир и такъв изгражда Наум. Както съобщават Наумовите жития, Наум го съгражда в 905 г. *„на изхода на Бялото езеро (т. е. Охридското езеро) с черква, посветена на светите архангели“*. Средствата за изграждането на манастира Наум получил от българските князе Борис и Симеон. Житиеписецът известява изрично за това: *„Съгради голяма обител и храм. . . със средства и по повелението на благочестивия български цар Михаил-Борис и сина*

му цар Симеон.” За дадената му от българските князе помощ свидетелствува и фактът, че черквата е била посветена на Арахангел Михаил, чието име Борис приема като християнско име. Можем да отбележим още, че образът на Борис-Михаил, изрисуван като черковен ктитор, е запазен до ново време в старинните фрески на манастирската черква.

Разбира се, установяването и дейността на Климент, Наум и техните сподвижници в Охрид и Охридско не са никаква случайност. Те са резултат от назрели обществени условия. Охридската книжовна школа е школа на средновековната българска държава. Без обществените условия, каквито по това време на Балканския полуостров се развиват извън Византия само в българската държава — едно предшествуващо развитие на държавата, на народността, на християнската и писмената култура, Охридската книжовна школа би била немислима.

Условията, в които възниква Охридската книжовна школа, се характеризират с революционни промени в държавния и изобщо в обществено-историческия живот на българския народ. Както е известно, в навечерието на създаването на Охридската книжовна школа княз Борис унищожавя прабългарското родово болярство. Огромно значение за по-нататъшното развитие на българската държава и на населението, свързано с нея, има и нейното славянизирание, при което възниква българската народност от сливането на прабългарите със славяните. Славянизирането на българската държава следва разгрома на прабългарското родово болярство — Борис го разгромява с помощта на славяните, славяни заемат в държавния апарат мястото на прабългарите. Най-сетне очертаният период от развитието на българския народ е известен като „златен век” на българската култура. Славянизирането на българската държава прави възможно процъфтяването на славянската култура в нея — двете книжовни школи в България са славянски книжовни школи.

Охридското културно и книжовно средище е дело на политическа мъдрост и далновидност. Основите му полага княз Борис, то процъфтява при неговия наследник Симеон. В описанието, което Теофилакт Охридски дава на създаването на Охридската книжовна школа в Климентовото пространство по житие, намира отражение цялата държавническа мъдрост на българския владетел.

Житиеписецът е дал подчертан израз на връзката на Климент с новия български славянски управител: *„Михаил... отдели Кутмичевица от Котокий, назначи ѝ за управител Домета... и предаде блажения Климент на Домета или по-скоро Домета на Климент, още по-точно да кажем, предаде ги един на друг: единият — за да се повинува във всичко, а другият — да използва, първия като помощник при решенията ги.”*

Наследил своя баща, Симеон продължава неговото дело на укрепване българската държавност в областта, в която процъфтява Охридската книжовна школа. Още когато стъпва на престола и взема решителни мерки за уреждането на българската държава, той издига Климент в пръв български епископ от домашен българо-славянски род. Пространното житие разказва: *„След това, като се*

посъветвал с по-разумните от своите приближени, които всички са били разположени към Климент като към свой баща, вярвайки, че само това се харесва на бога, с което почитат този, той (т. е. Симеон) го назначил за епископ на Дреъмбица или Велица и така Климент станал пръв епископ на български език."

Делото, което Климент и неговите сподвижници вършат като дейци на Охридското културно и книжовно средище, има характер на българско народно дело, свързано е с делото на книжовниците, учителите и духовниците от Преславското културно и книжовно средище и е изпълнявало задачите, поставени пред българските дейци от българските владетели Борис и Симеон.

В паметта на народа създателят и ръководителят на школата Климент остава като български деец. Както посочихме, Пространното житие го нарича *„пръв епископ на български език“*. Краткото житие го определя направо българин.

Съществен аргумент за българския характер на Охридската книжовна школа е езикът на книжовните произведения, създадени в нея. Тоя език е старобългарски. Не можем да открием в Климентовото книжовно дело и в стигналите до нас паметници от областта, намираща се в сферата на Охридската школа, какви да е следи от друг някакъв славянски език. Тъкмо българо-славянският произход на Климент може би го прави пръв помощник на Кирил и Методий в преводаческата им дейност и най-значителен книжовник на Кирило-Методиевата книжовна школа: Климент е знаел най-добре същия онзи език, на който са пишели Кирил и Методий.

Климент и неговите сподвижници от Охридското културно и книжовно средище развиват дейността си сред едно население, което не е отделяло себе си от населението на останалата част на българската държава: било е известно като българско население.

В литературата, която иска да откъсне Климент от българския народ, се появи твърдение (Д-р Д. Ташковски), че никакъв старинен паметник не представял Климент за български деец и че неговите сънародници не били наричани в никакъв паметник от времето преди византийския император Василий II Българоубиец българи. За пръв път — изтъкна авторът на това твърдение — името българи за населението, сред което най-вече е работил Климент, било записано в грамота на поменатия византийски император като българско след унищожението на Самуиловото царство в 1018 г. Василий бил „прикачил“ името България на византийската тема в Македония, докато „истинската“ България, която се е простирила на север от Стара планина, нарекъл с името „Паристрион“ или „Парадунавон“. Аналогично на това „прикачил“ и на Охридската патриаршия, която деградирал в архиепископия, „българското име“, което по традиция „се влачило“ през цялото време на нейното съществуване, чак до унищожението ѝ в 1767 г.

Посочените твърдения са в противоречие с фактите. Населението, сред което е работил Климент и сред което създава своята книжовна школа, дори до Атон е наричано българско и преди унищожението на Самуиловото царство от Василий II Българоубиец в 1018 г. Така в хрисовул на император Роман, даден на светогорския манастир Йоан Коловски в 6468 г. от сътворението или в 960 г. от н. е., се говори, че в околностите на град Йерисо, който лежи на провлака на Светогорския полуостров, живеели славяни „Българи“: *„На манастира Йоан Колова били подарени 40 освободени от данък парици в замяна на ония части земя, които отдавна са принадлежали на манастира в покрайнината на Йерисо и взети от заселените там славяни българи“*. Най-ранните книжовници, които ни осведомяват за Климент, оповестяват, че той е работил в българска среда. Така биографът на Климент охридският архиепископ Теофилакт (живял през XI—XII в.), говорейки за книжовната му дейност, съобщава, че *„Климент е предал на нас българите всичко, което се отнася до черквата и с което се прославя паметта на Бога и на светиите и чрез което да се трогнат душите“*.

В своята област Климент е изпълнявал поръчения на българските владетели, укрепвал е позициите на българската държава и на българския народ. Нека отминем отбелязаните по-горе факти, съобщени от житията, че като учител и епископ в Охрид и Охридско работи с пълната и щедра подкрепа на българските владетели Борис и Симеон, че за учител там е бил назначен от Борис, а от Симеон е бил назначен за пръв български славянски епископ. Неговата просветна, черковна и строителна дейност е засвидетелствувана ярко от паметниците като част от общобългарското дело на епохата. Такова свидетелство е например съобщението на Краткото Климентово Житие за запазени по най-югозападната граница на Борисова-Симеонова България каменни стълпове, на които било известно присъединяването на „народа“ към християнската религия.

Според В. Н. Златарски подобни стълпове били поставени като една от „първите мерки“ на Климент и Домета, за да оповестят на местното население (за по-голям успех на християнизацията му), че *„върховният владетел на страната и повереният му народ“* са приели вече отдавна християнската вяра.

При друг случай посочихме, че един от поменатите в житието стълпове е стигнал до нас и на него се оповестява важното събитие от живота на българския народ по следния начин: *„ . . . Покръсти се князът на България Борис . . . заедно с дадения му от Бога народ, в година 866“*.

Кои са дейците на Охридската книжовна школа и с какъв принос се включват те в „златния век“ на българската култура и литература?

Преди всичко това е Климент — основателят на школата. Учител, черковен строител и писател, Климент дава насоките, в които се разгъва дейността на строителите на българската култура от епохата. Борец за едно велико дело в предшествувания период от жизнения и творческия си път, той го осъществява с ентузиазъм и след смъртта на своите велики учители той става негов първожрец. Житиеписецът говори за него, че се стремил да върши онова, което вършел

неговият учител Методий като епископ и архиепископ в Панония и Моравия: „Той си постави като образец на своя живот великия Методий и се грижеше и молеше да не се измами, когато му подражава. И поставяйки за основа на собственото си поведение неговия живот и дела като някаква картина от опитен в изкуството си живописец, той се стараяше усърдно да изрисува себе си според него.“ Задачите, които са стояли пред Климент, са били големи, Климент обаче съумява да организира силите, които са били в състояние да ги решат, както и да посочи пътищата на тяхното решение.

Първ помощник на Климент в изграждането на Охридската книжовна школа става неговият верен сподвижник, също ученик на Кирил и Методий, Наум. Първото негово житие го нарича „брат“ на Климент:

Авторът на второто Наумово житие съобщава, че Наум израснал в Мизия, т. е. в

„Съи прѣподѣв'ны и великїи от'цъ

България:

Наумъ прозѣвѣ в Мин'сію.“

Интересно е съвпадението на това съобщение със съобщението на Краткото Климентово житие, според което Климент произхождал „от европейските мизи, които повечето хора знаят за българи“.

Наум е жива връзка между Преславската и Охридската школа. В продължение на 7 години — от 886 г. до 893 г. — той развива дейност, която се схожда с Климентовата, в Преслав. За ръководната му роля в Преславската книжовна школа свидетелствува прологът на Учителното евангелие от члена на тази школа Константин Преславски. В своя пролог Константин Преславски сочи, че е написал своя труд, подбуден от Наум:

**„Сего ради и азъ оумаленный Константинъ оубѣженъ бывъ на се твоими прошенїи брате Наоуме, и сіи повелѣнии речеными прежде, ко твоемоу съмиренїю прекло-
нихса.“**

Под негово ръководство растат младите кадри на новата култура и литература в българската столица. Това са славяни от кръга на новото феодално дворянство, поддържащо Борис и неговата политика. Освен това под негово ръководство са били размножавани Кирило-Методиевите преводи на основните християнски книги за българските черкви, а са били написани и оригинални книги, които са изпълняли преславските княжески и други библиотеки и са имали и общодържавно значение.

Когато в 893 г. Симеон издига Климент за епископ, той изпраща Наум „да учителствува вместо него“. Областта, в която развива учителската си дейност в Македония, съпада с областта, в която дотогава развива учителска дейност Климент. След като се оттегля от учителското поприще, отива най-напред в

съградения от Климент манастир „Св. Пантелеймон“, където несъмнено води пряко книжовната дейност, предприета в широк мащаб, след като вече са били създадени кадри в полето на книжовната култура. След няколко години създава и свой манастир, пак на брега на Охридското езеро. В този манастир той събира вероятно най-добрите от своите ученици, онези, които е подготвил като учител на мястото на Климент. Създаването на славянска черковна организация и славянско богослужение, което е било задача на епохата, предполага създаването на славянски черковни, богослужебни книги и Наум, изпълнявайки тази задача, изиграва историческа роля в развитието на българската славянска култура и литература, в развитието на българската славянска църква и народност.

В Охридската книжовна школа ще са намерили приложение на своите сили в най-ранно време и още няколко ученици на Кирил и Методий или само на Методий, участвували в делото и борбата за славянска писменост и черква във Велика Моравия и Панония. Вести за такива дейци четем в паметниците.

Само едно име от имената на представителите на втората генерация на Охридската школа знаем — името на наследника на Климент на епископската катедра Марко. Повечето от дейците на втората генерация са били скромни труженици, които далече от официалния книжовен живот на българската столица не са си записали имената в летописа на общодържавната ни култура през епохата, но безспорно са обогатили българската литература, допринасяйки немалко за нейния разцвет. Едва ли можем да търсим между тях ярки фигури, като Йоан Екзарх или Черноризец Храбър, идеолози на българската феодална държава и патриоти, които пламенно защитават правата на българската народност и нейните нови завоевания в областта на културата. Просветители, дейци, решаващи практически въпроси, книжовници, снабдяващи черквите с богослужебни книги, те поддържат и продължават културния и книжовен живот в Югозападна България.

Житието на Наум от същия автор представя прост, безизкуствен разказ, в който неизвестният книжовник излага събраните за живота и дейността на един от строителите на славянската черква и писменост данни. Не честолюбието на книжовник го кара да се залови за перото, а желанието да запази в паметта на поколенията образа на бележит просветител. Както първото житие, така и второто изпълняват една определена задача: да популяризират двама български и славянски дейци, да утвърдят тяхното дело, да представят това дело, достойно за черковен помен, да включат две имена на славяни в черковния култ.

Изобщо всички посочени дейци на Охридската школа играят изключителна роля за утвърдението на славянството в българската държава, в отпора му към чуждите домогвания в страната. Благодарение на тези дейци гръцкият език бива изтласкан от черквата, от училището, от книжнината. Свещениците и учителите, попаднали под византийско влияние, се отърсват от него, усвояват славянския език като богослужебен и книжовен. Много неща, които преди това са давани на гръцки, ставали понятни чрез славянския език и книга, народностната култура пораствала. Славяните започвали да чувствуват и черквата, и книжовността свои. Младата феодална класа почувствувала силата си, почувствувала и българската държава, която култивирала богослужение и култура на нейния език, за свои.

Славянският език като официален език на българската култура, на българската черква, на българския обществен и държавен живот ѝ отварял вратите към държавната и черковна власт. Тя се включвала в държавния живот, така че българската държава укрепвала, изчезвали центробежните сили, използвани от Византия.

Значението на Охридското културно и книжовно средище не се ограничава в епохата на „златния век“ на българската култура и литература. То продължава и по-нататък своето съществуване и надживява Преславското средище. Преславското средище запада с падането на първата българска държава. Охридското поддържа българската културна и книжовна традиция през вековете въпреки историческите промени, които настъпват. Можем да кажем, че охридската културна и книжовна традиция пулсира като една от най-жизнените артерии в организма на българския народ, в неговата историческа съдба.

Официалните писмени паметници говорят, че славянската писменост е пуснала здрави корени в една ранна епоха и в далечния български край и служи в държавното строителство и укрепването на българската държава, тъй както и в Преславската област нейните паметници се враждат в основите на българския държавен живот.

Високо място между писмените паметници на нашето минало от този вид заемат особено два надписа: Самуиловият от 993 г. и Йоан-Владиславовият от 1015—1018 г. Желая да подчертаем, че тези два надписа не са откъснати от общата българска културно-строителна традиция. Още Борис поставя каменни надписи и в Македония, за да ознаменува важни събития. Такъв е надписът, намерен в с. Балши, за който вече говорихме, поставен от Борис и Климент. Самуиловият надпис принадлежи към числото на най-ранните надписи, които се включват в писмената традиция на старобългарски език. Той е ярко свидетелство за това, че Самуил, който си поставя за задача да запази от претенциите на византийския император Василий Българоубиец българската държава след пленяването и убиването на наследниците на Петър, е продължил българската културно-строителна традиция.

Традицията на официални български каменни надписи има не по-малко ярко въздействие в открития в ново време Йоан-Владиславов надпис. Както е известно, Йоан-Владислав царува от 1015 до 1018 г. Към този период следователно възлиза и надписът. Този цар, макар и да е заел българския престол незаконно, отстоява храбро българската държава срещу византийските агресори. От надписа прозвучава гордостта на създателя му, че е български цар

„САМОДЪРЖЪЦЕМЪ БЪЛГАРСКОМЪ“

(в текста: _____), че е от български род

„БЪЛГАРИНЪ РОДОМЪ“

(_____) и че с възобновяването на крепостта отстоява живота

„ЖИЗНЪ БЪЛГАРОМЪ“

на българите (_____).

Българското чувство на Йоан-Владислав е засилено поради усилията на тоя последен цар на Първата българска държава да запази българската земя и българския народ от византийско робство.

Книжовната традиция, създадена от Климент и Наум в периода на разцвета на българската литература през IX—X в., чувствуваме в няколко по-значителни книжовни дела. На първо място тук излизат житията и службите на основоположниците на Охридското културно и книжовно средище. Тези паметници имат важен обществен и народностен смисъл: в образите на двамата български дейци се търси вдъхновение при културното строителство в Македония и при отстояването на българската държава и народност, непрекъснато заплашвани от нашествия, от децентралистични стремежи, от претопяване на населението. Като най-стари, двете жития, създадени от непосредствен ученик на Климент, са предлагали фактически материал на следващите книжовници, пишещи нови жития или служби за прослава на двамата светители.

Образът на Климент оживява отново в забележителното негово Пространно Житие, написано на гръцки език, и в Краткото му Житие, което има гръцка и старобългарска редакция. Житията са написали охридските архиепископи Теофилакт Охридски и Димитър Хоматиан.

Защо са ги написали?

Теофилакт и Хоматиан живеят в българска среда, наричат се български архиепископи, чрез написването на житията те се стремят да се доближат до българския народ, който е отдавал такава почит на двамата дейци. Със своите литературни трудове те се включват в Охридската книжовна традиция.

Макар и да са написани на гръцки език, двете жития не могат да останат извън историята на българската литература. Те се включват със съдържанието си в българската историческа традиция, очертават образ, който принадлежи на българския народ, и събития, които имат жизнено значение за развитието на българския народ, те са дело на автори, заемащи висок пост в живота на българския народ. При това гръцкият език е бил използван като литературен твърде широко в известни периоди от историческия живот на нашия народ, така че паметниците, написани на тоя език в нашата среда, следва да бъдат смятани за паметници на българската литература.

С образа на Наум се срещахме във второто житие на тоя деец, което вече отбелязахме и използвахме. Житието изхожда от местната традиция за бележития деец. То отразява особено българския характер на тая традиция. Езика на Кирил и Методий, на Климент и Наум авторът му изтъква като български език. Когато Кирил и Методий идват заедно с учениците си „в стария Рим“, папа Адриан освещава техните книги, *„преведени от гръцки език на български език“*

(„книге преводимѣ от гръцьскы въ влѣгар’скыи языкъ“)

Очевидно и неговият автор се обръща към българското население, както и авторите на другите книжовни дела, чертаещи пътя на Охридската книжовна традиция.

Изключителната роля на Охридската книжовна традиция се запазва до ново време. Останала жива през вековете, тя влива струя в Българското възрождане. В земите, в които най-вече се развива, тя поддържа българското съзнание не само в условията на най-тежкото османско робство, но в по-ново време и в условията на чуждите домогвания за претопяване на местното население.

* Доктор академик Емил Георгиев (1910-1982) е изтъкнат професор по българска и славянска литература в Софийския университет „Климент Охридски“. Неговата забележителна научна дейност е в областта на сравнителното славянско литературознание и историята на старобългарската, възрожденската и новата българска литература. Някои от по-известните му трудове: „Кирил и Методий, основоположници на славянските литератури“ (1956 г.), „Българи и чехи в епохата на тяхното възрождане“ (1945 г.), „Очерци по история на славянските литератури“ (1958 г.), „Развитие на българската литература през 9ти и 10ти векове“ (1962 г.).

Председател на Славянското дружество в България (1968-1973), завеждащ Секцията по сравнително литературознание в Института за литература на БАН, ръководител на „Българска енциклопедия“ при БАН (1958-1960), директор на Центъра по българистика (1976), секретар (1967-1971) и заместник-председател (1971-1976) на Съюза на научните работници в България, главен редактор и сътрудник на списание „Славяни“.

Бележки на редактора: Васил Попвасилев

Пълният текст на статията: http://www.promacedonia.org/eg/ea_1_3b.htm